

ÁGH ATTILA

A magyar politikatudomány helyzete

Az MTA IX. Osztály Politikatudományi Bizottságának jelentése

A MAGYAR POLITIKATUDOMÁNY KIALAKULÁSA (1978–1989)

A magyar politikatudomány előtörténetéről azért kell hangsúlyosan megemlékezni, mert a késői kialakulás mindmáig meghatározza az intézményi helyzetét. A modern társadalomtudományok közül a politikatudomány hivatalos elismerésére és engedélyezésére került sor a legkésőbb, nevezetesen egy 1978. június 20-i MSZMP KB határozattal, amelynek eredményeként az MTA létrehozta a Politikatudományi Szakbizottságot. 1982 tavaszán megalakult a Magyar Politikatudományi Társaság is. A megkésett intézményesedést jól mutatta, hogy a nyolcvanas évek végéig voltaképpen csak egy valódi politikatudományi tanszék szerveződött meg (az ELTE Jogi Karán), a többi pedig csak félúton volt a tudszoc és a politikaelmélet között. A Társadalomtudományi Intézet ugyan jelentős politológus kutatógárdát és könyvtárat gyűjtött össze, ez az alapvetően szociológiára szakosodott intézet mégis csupán kis politológiai sziget volt a magyar társadalomtudományokban.

A rendszerváltás előtt a politikatudomány helyzete nemcsak „ideológilag” különbözött a hazai társadalomtudománytól, hanem alapvetően a hiányos intézményesültségében és eszközellátottságában. Nem jöttek létre erős tanszékek, kutatóintézetek – vagy legalábbis kutatóhelyek – és nem létesültek jó könyvtárak, gazdag könyv- és folyóiratanyaggal, valamint nem indultak (a Politikatudományi Szemle kivételével) színvonalas szakmai folyóiratok.

A politikatudomány tehát a nyolcvanas évekbeli gyors fejlődése és nagy népszerűsége ellenére nem vált standard, intézményesült és normálisan eszközökkel ellátott tudománnyá – mint például a szociológia – és ezt a strukturális hátrányát azóta sem sikerült leküzdenie.

Sőt, a társadalomtudományok forrásainak állandó csökkentése mindig fokozottan érintette, mivel nem volt érdemi képviselője az Akadémián és az egyetemek vezetésében, ezért igen alacsony volt a különböző fórumokon az érdekérvényesítő képessége. Az utóbbi években, s különösen 1995 őszén, a helyzet radikálisan romlott, s az európai fejlődéstől való leszakadás markáns jegyei jelentkeznek. Ha nem érkeznek fejlesztési források, akkor a leszakadási folyamat hamarosan visszafordíthatatlanná és megállíthatatlanná válik.

A POLITIKATUDOMÁNY

A RENDSZERVÁLTÁS KEZDETÉN (1989–1993)

A magyar politikatudomány fejlődése a rendszerváltás kezdetén igen éles ellentmondásokban mozgott, számos pozitív és negatív jegyet mutatott fel egyszerre, amelyek azóta is végigkísérik: egyfelől a gyors szakmai fejlődés és intézményesülés, másfelől a többi nagy társadalomtudományhoz képest a strukturális elmaradottság és az igen szűk bázison való előrehaladás jegyeit. Mindenekelőtt, a hazai politikatudomány igen aktív szerepet vállalt a rendszerváltásban és ezzel – ugyancsak annak pozitív és negatív jegyeivel – megteremtődött az aktivista politikatudomány tradíciója. Az aktivista politikatudomány a rendszerváltás során, illetve a demokratikus rendszer első éveiben elkerülhetetlen volt, beleértve azt a szélsőséges esetet is, hogy számosan minden politikatudományi előképzettség nélkül politológusnak nevezték magukat. A politológia gyakorlatiassá vált és nagy segítségére volt a politikai átalakulásnak, ugyanakkor a politika és a zszurnalizmus is behatolt a politikatudományba. Az aktivista politikatudomány valamennyi fejlett országban létezik, a kérdés csak az, hogy mikor és mekkora szerepet játszik. Színrelépése a rendszerváltás előkészítésében és első időszakában pozitív jelenség volt, de idővel túlságosan eluralkodott és a szakmai fejlődés egyik akadályává vált, s mindmáig nem váltotta fel a csendes és alapos „szakértői” politológia, azaz a politikatudományi rendszeres szakmai tanácsadás.

A politikatudomány a kilencvenes évek elején az igen rossz anyagi körülmények ellenére nagy intézményi és szakmai-személyi fejlődésen ment át. Sorra létesültek a tanszékek az egyetemeken, s megjelentek – a többi társadalomtudományi szakmákról immár leválva – a szakpolitológusok, sőt az egyetemen már politológiai képzést nyertek első nemzedéke is. De ebben a viszonylagos fejlődés időszakában sem jött létre a teljes intézményi és oktatói-szakértői struktúra, amely akár távolról is mintázná a nyugati intézményrendszert. *A hazai társadalomtudományoknak ez a féloldalas fejlődése a politikatudomány „zsugorításával” nem pusztán ennek a diszciplínának a belső problémája vagy érdekesztése, hanem az egész magyar társadalomtudomány szerkezetét, teljesítményét és gondolkodói horizontját alapvetően befolyásolja, ahogy az életképes és sikeres magyar társadalomtudomány elképzelhetetlen lenne szociológia vagy közgazdaságtan nél-*

kül is. A nyugati típusú kultúrákban és oktatási rendszerekben a politikatudomány az egyike a nagy, átfogó társadalomtudományoknak, amelyek a többiekkel való kölcsönhatásban az egész társadalomtudományi szemléletet megszabják, a szociológia és a közgazdaságtan magukat értékeli le Nyugaton – akkor is, ha esetleg nem veszik észre –, ha zsugorított állapotba kényszerítik vagy úgy hagyják a hazai politikatudományt.

Az egyenlőtlen fejlődés jegyében, a szűkös lehetőségeket maximálisan kihasználva a magyar politikatudomány ugyanakkor jelentős eredményeket ért el a rendszerváltás kezdeti időszakában. A politikatudományi oktatás rendszere országosan kialakult, az alapszintű oktatás stabilizálódott, a graduális oktatás több helyen megszerveződött, és megjelent a posztgraduális (PhD) képzés is. Meglehetősen széles körűvé vált a kutatás is, három nagyobb kutatóhely szerveződött – az MTA Politikatudományi Intézete, az ELTE Jogi Karának Politológiai Tanszéke és a BKE Politikatudományi Tanszéke –, de öröndetesen megnőtt a kutatás szintje és mérete több vidéki egyetemen is. A komoly anyagi nehézségekkel küzdő *Politikatudományi Szemle* nemzetközileg is színvonalas folyóirattá vált, s rendszeresen jelennek meg politológiai publikációk más folyóiratokban is, de jelentős a könyvtermés is. A sokszor igen színvonalatlan „politológiai zszurnalizmussal” szemben (amelynek jelentős részét nem politológusok írják) a tudományos publikációkban komoly mértékben megnőtt a szakmai színvonal. A rendszeres kiadványok közé számítható a *Magyarország Politikai Évkönyve* és a *Budapest Papers on Democratic Transition* angol és magyar nyelvű műhelymunka sorozata is, valamint az MTA Politikatudományi Intézetének nagyszámú magyar és angol nyelvű kiadványa, de más tanszékek is jelentetnek meg alkalmanként fontos kiadványokat. A magyar politikatudományban már több projekt is szerveződött, többnyire nemzetközi együttműködésben, ezek kiterjesztése jelenti a további fejlődés perspektíváját.

A magyar politikatudomány intézményi megkésettisége és forráshiánya ugyanakkor nagyon markánsan megmutatkozik a nemzetközi kapcsolataiban, illetve a nemzetközi politikatudományba és annak intézményrendszerébe való integráltságában is. Itt nem vigasztalhat bennünket az összehasonlító megközelítés, tehát az a tény, hogy Magyarország – Lengyelországgal együtt – még a legjobban áll Európa keleti felében, mivel a mi helyzetünk is marginális, és érdemi szakmai felzárkózás csak erőteljes nemzetközi integrálódás révén lehetséges. A külső „segítség” időszaka már ebben a tekintetben is lejárt, a nemzetközi kapcsolatok igen költségesek, különösen magasak a nemzetközi szervezetek (például a döntő fontosságú European Consortium for Political Research – ECPR) tagsági díjai és a konferenciákban való rendszeres részvétel költségei. A rendszeres nemzetközi kapcsolatokat a hazai intézmények-tanszékek egyre kevésbé engedhetik meg maguknak a csökkenő erőforrások következtében, számos tanszék így alig képes a nemzetközi kapcsolatokra. A szűkösség

világából a kitörést még leginkább a Tempus-kapcsolatok teszik lehetővé, amelyek összeurópai perspektívát nyitnak meg.

A nemzetközi kapcsolatokban és elismertségben azonban az igen rossz feltételek ellenére is nagy fejlődés következett be. Számos tanszék, illetve kutató vált a nagy nemzetközi szervezetek (IPSA, APSA, ECPR) tagjává, meglehetősen sokan élnek a külföldi ösztöndíjak és a konferenciameghívások lehetőségével, a külföldi és hazai alapítványi támogatások által nyújtott lehetőségekkel kutatásra és/vagy konferenciák szervezésére és kiadványok megjelentetésére. Mindezek a tények a hazai politikatudomány dinamizmusáról és a csekély lehetőségek intenzív kihasználásáról tanúskodnak.

Az intézményi kiépülés időszakában azonban jelentős polarizáció ment végbe, amelyben a hazai erőforrások egyenlőtlenségét felerősítette a nemzetközi politikatudományba való jelentős, de törekény beépülés különböző esélye a különböző tanszékek és oktatók-kutatók számára. A hazai politikatudomány először intézményileg fragmentálódott, vagyis az átfogó szervezetek, a Magyar Politikatudományi Társaság és az MTA Politikatudományi Bizottsága nagy erőfeszítéseik ellenére is nehezen tudják a tevékenységeket koordinálni és a szakmát összefogni. A több állás vállalásának elemi szükséglete a gyenge és kialakulatlan politikatudományi intézményrendszert ugyanis jobban erodálta, mint a többi társadalomtudományét, amelyek intézményeinek nagyobb tapasztalata és elfogadottsága, rutinja és szabályozórendszere volt. Az intézményi fragmentálódást sajnálatos módon a politikai fragmentálódás követte a kilencvenes évek közepén, bizonyos esetekben a pártkötődések igen szélsőséges nyilvános jelentkezésével.

A POLITIKATUDOMÁNY JELENLEGI HELYZETE (1994–1995)

A jelenlegi helyzetet a fentiekben bemutatott, továbbfutó ellentétes tendenciák további kiéleződése jellemzi:

1. A már jelentősen összezsugorított politikatudományi intézményrendszert újabb csökkenés fenyegeti, méghozzá relatív védtelensége következtében az átlagosnál nagyobb mértékben, éppen abban az időszakban torpan meg a fejlesztési folyamat, amikor minőségi cserékre kerülhetne sor és végre lehetőség nyílna a nemzetközi kapcsolatok és a hazai kutatás kiszélesítésére.

2. A legnagyobb veszély a fiatalok eltűnése a szakmából, azaz az erőteljesen megindult generációváltás lefékeződése, hiszen nincs motiváció, nincs perspektíva ebben a helyzetben a politológus szakmát választani, s az elbocsátások idején igen nehéz választás ilyen megnyomorított szakmába belépni.

3. A romló anyagi helyzettel a már meglévő intézményrendszernek is fokozódnak a koordinációs „üzleti betegségei”, a fragmentálódással megnőnek a szakmai érintkezési és információs problémák is, azaz anyagi-fejlesztési problémáktól feszült, ideges légkörben nehezedik a szakmai párbeszéd is.

A jelen helyzetben tehát a politikatudomány még inkább felemás módon fejlődik, hiszen hazai és nemzetközi rangot vívott ki magának, sok jelentős publikációval, de relatíve igen csekély személyi és intézményi bázison, s a kiszélesítésre és konszolidálásra való törekvések kevés reménnyel kecsegtetnek az általános szigor-politika időszakában. Ellenkezőleg, egyre inkább a leszakadás jelei mutatkoznak, s ez fenyegető jelenség nemcsak a szűkebb szakma, hanem az egész magyar tudomány és a közélet számára is. A sürgető feladat szakmailag ilyen nehéz körülmények között is az, hogy megtörténjék bizonyos mértékig a „kivonulás a politikából”, s egyidejűleg az empirikus és komparatív politikatudomány igényének jegyében emelkedjen a tudományos színvonal.